

6. Постанова Центральної виборчої комісії № 893 від 13 вересня 2012 року «Про забезпечення тимчасової зміни місця голосування виборця без зміни його виборчої адреси» // Сайт Верховна Рада України. [Електронний документ]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v0893359-12>
7. Постанова Центральної виборчої комісії № 1046 від 22 вересня 2012 року «Про внесення змін до постанови Центральної виборчої комісії від 13 вересня 2012 року № 893» // Сайт Верховна Рада України. [Електронний документ]. – Режим доступу : <http://www.cvk.gov.ua/pls/acts/ShowCard?id=31709&what=0>
8. Католик Я. Б. Виборча система України в контексті трансформації політичної системи: проблеми та напрямки реформування / Я. Б. Католик // Вісник Одеського національного університету: соціологія і політичні науки. – 2011. – Т. 16, вип. 10. – С. 807-814

В статтє анализируєтєся новая редакция Закона Украины «О выборах народных депутатов Украины» и те изменения избирательной системы Украины, которые она принесла. Автор рассматривает позитивные и негативные тенденции развития избирательной системы и предлагает ряд рекомендаций для улучшения ее функционирования.

In article new edition of the Law of Ukraine «About elections of People's Deputies of Ukraine» and those changes of an electoral system of Ukraine which it brought is analyzed. The author examines the positive and the negative tendencies of development in the electoral system and offers several recommendations to improve its functioning.

Стаття надійшла до редколегії 28.01.2013

УДК 329.05

Кройтор А. В., НУ «ОЮА»

ВИБОРЧА КАМПАНІЯ ЯК СКЛАДОВА ПРОЦЕСУ РОТАЦІЇ ПАРТІЙНОЇ ЕЛІТИ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

Статтю присвячено дослідженню виборчих кампаній як основи ротації політичного класу та партійних еліт. Визначається специфіка мажоритарної, пропорційної та змішаної виборчих систем у процесі ротації партійних еліт. Проаналізовано виборчі кампанії в Україні з цієї точки зору.

Актуальність теми статті обумовлена необхідністю ґрунтовного політологічного аналізу процесу становлення демократичних інститутів

у сучасному суспільстві, вирішенням теоретичних та практичних завдань щодо демократизації різних сфер суспільного життя, у тому числі – проведення виборчих кампаній та діяльності політичних партій.

Демократія як тип політичного режиму може розглядатись в якості певного визначеного у правовому полі набору процедур. З-поміж них слід відзначити інституціоналізацію основних політичних акторів, технології виборчих кампаній, формування і структурування парламенту, політичні засоби публічного розв'язання соціальних конфліктів та ін.

Взаємовплив виборчої системи та політичних партій, процесів демократичного розвитку партійної системи й ротації політичних еліт досліджувався у роботах зарубіжних авторів М. Дюверже, Дж. Сарторі, Дж. Елстера, К. Оффе, Т. Кіса, Х. Лінца, Д. Горовіца, С. Мейнверінга, А. Лейпхарта, Р. Михельса, Д. Растоу та ін.

Серед українських дослідників слід відзначити роботи таких авторів, як Є. Афонін, В. Бортніков, О. Донченко, А. Коваленко, С. Конончук, Л. Кормич, І. Лубківський, С. Макєєв, Ю. Мацієвський, М. Михальченко, О. Моргун, А. Романюк, Ф. Рудич, С. Рябов, С. Троян, Ю. Шведа, Ю. Шайгородський, Ю. Якіменко, Д. Яковлев та багатьох інших.

У виборчий період мова йде про боротьбу партійних еліт за політичну владу – за право керувати державою, здійснювати процес урядування та реалізації публічної політики. Проблеми, пов'язані з демократизацією діяльності політичних партій та ротацією партійних еліт набувають особливої актуальності в контексті виборчих кампаній.

Передусім, це стосується виборів до Верховної Ради, коли виборчі кампанії демонструють готовність політиків та громадян у політичному дискурсі визнати демократичні правила гри, а поствиборчий період показує здатність діяти згідно з цими правилами у сфері публічної політики.

В умовах демократичного переходу виборчі кампанії виступають одним із важливих чинників, які впливають на ротацію політичних еліт та лідерів. Проте виборчий процес пов'язаний із політичним протистоянням та конфліктами. На думку Денкворта А. Растоу, «основа демократії – аж ніяк не максимальний консенсус. Це непевний проміжний ґрунт між накинутою однорідністю (такою, що може призвести до тиранії) і непримиренною ворожістю (такою, що могла б призвести до громадянської війни чи відокремлення)» [4]. Тобто, однією із сутнісних ознак процесу демократичної ротації політичних

еліт, у тому числі – партійних, виступають конфлікти та пошук шляхів їх вирішення.

Політологічні підходи до розуміння сутності процесу демократичного переходу представлено у роботі Денкворта А. Раствоу «Переходи до демократії: спроба створення динамічної моделі». Наукові пояснення функціонування демократії він розподіляє на три групи: «Одні з них... пов'язують стабільну демократію з певними соціально-політичними основними умовами, як-от високий рівень прибутку на душу населення, загальнопоширена письменність і перевага міського населення. Другий тип пояснення спирається на твердження, що громадянам мають бути властиві певні погляди і психологічні почування... Третій тип пояснень звертає увагу на певні риси соціально-політичної структури... стабільність демократії вимагає відданості демократичним цінностям і нормам, але не серед широкого електорату, а серед професійних політиків; кожен з них має бути пов'язаний з іншими ефективними зв'язками політичної організації... щоб забезпечити стабільність демократії, такі структури влади в суспільстві, як родина, церква, бізнес і профспілки, повинні мати тим вищий рівень демократії, чим безпосередніше вони впливають на процеси врядування» [4].

Використання політичних технологій у період виборчих кампаній (пошуку цільової аудиторії, формулювання ключового повідомлення, виходячи з характеристик цільової групи та ін.) відображає рівень політичної конкуренції не лише між політичними партіями, а і серед елітних груп всередині партійних структур. Процес ротації повною мірою стосується внутрішньопартійних еліт.

Після виборчих кампаній рівень ефективності ротації політичних еліт та демократичні правила політичної гри проходять випробування процесом створення «більшості» (що характеризує поствиборчу ситуацію у президентській республіці) у мажоритарній або змішаній системі та створення «коаліції» у парламентсько-президентській республіці в умовах пропорційної виборчої системи.

Роль та політична вага партій у нашій країні пов'язана з формою правління та виборчою системою. Функції політичних партій зростають у парламентсько-президентській формі правління та обранням у ради всіх рівнів (за виключенням селищних) депутатів за партійними виборчими списками. Це, у свою чергу, призводить до розподілу посад у виконавчій владі за партійною ознакою. Враховуючи невелику роль ідеологічних пріоритетів та політичних програм у діяльності певної частини політичних партій (як парламентських, так і не-парламентських), можна говорити про те, що консолідація навколо

лідерів («локомотивів» рейтингу) певних груп політиків та бізнесменів пояснюється бажанням отримати й утримати державну владу. Відповідно можна говорити про вплив лідера, як важливий фактор ротації партійних еліт.

Вибори до парламенту можуть розглядатись як такі, що плюралізують політичний та партійний простір через достатньо низький прохідний бар'єр, а президентська кампанія – як вибори консолідації (коли у другому турі необхідно набрати більше 50 відсотків голосів виборців).

Таким чином, процес ротації партійних та політичних еліт активізується перед парламентськими виборами та після президентських виборчих кампаній.

В сучасних умовах відбувається процес створення партійних структур та формування еліт на базі центрів впливу, що організуються навколо інститутів державної влади. З'являється феномен «партії влади» та зростання її ролі у процесі ротації партійних еліт з такими характерними ознаками, як деідеологізація та «структурація» політичного простору. Після виборів партія-переможець (або партійна коаліція) претендує на роль «рупора громадської думки». Партія влади отримує право говорити від імені більшості до наступних кампаній: Ю. Габермас писав, що «воля партій тотожна волі активного громадянства, отже, партія більшості щоразу виступає представником громадської думки ... кулуарна чи кабінетна думка має бути спершу опрацьована в партіях, а відтак здобуває своє існування як "громадська"» [3].

У цьому сенсі ротація політичних еліт може призвести до поєднання державної влади та партійних структур задля збереження впливу на прийняття рішень та впровадження державної політики.

У понятті «партія влади» немає негативного змісту. Це політична сила, партія, яка за умов парламентської форми правління і партійно-пропорційної виборчої системи здобула право на формування уряду, виборовши більшість місць у парламенті (С. Рябов).

Загальна невизначеність громадян та партійних еліт щодо політичних ідеологій в громадській думці, і в партійних структурах, розмитість шкали «праві – центр – ліві» має наслідком створення квазіпартійних угруповань, які впливають на хід виборчого процесу. Мова йде про «симуляцію» ідеології, що виражається навіть в назвах деяких партій. Наприклад, досить часто можна почути про Прогресивну соціалістичну партію, але було зареєстровано і Прогресивно-автомобільну партію, партія «Красива Україна» мала б розраховувати на підтримку партії «За красиву Україну», а партію «Єдина Київська Русь» не можна плутати з партією «Русь єдина».

Одне із основних протиріч у становленні партійної системи у транзитних суспільствах полягає у виборі між повноцінним представництвом й структурованим парламентом, а від того, наскільки адекватним буде представництво виборців у парламенті, залежить легітимність системи влади, зокрема, і політичних рішень, які приймаються владою.

Технології, природні для виборчої боротьби не є оптимальними для прийняття суспільно важливих рішень: «Умови управлінської діяльності зовсім інші – публічне управління потребує командних дій та кооперацій зусиль, визначення чіткої програми дій (операціоналізація ідеологічних конструктів), пошук оптимального не з-поміж двох рішень, а створення простору альтернатив. Теми, які привертають увагу під час електоральних кампаній, відрізняються від проблем, які реально потребують вирішення. І політики частіше роблять акцент на «гарячих темах», маніпулюючи громадською думкою за допомогою мас-медіа та уникаючи складних питань» [5, с. 115].

Одним із основних чинників ротації політичної еліт виступає виборча модель – мажоритарна, пропорційна та змішана. Розглянемо більш детально позитивні та негативні риси кожної із цих систем з точки зору впливу на ротацію партійних еліт.

В умовах пропорційної системи виборець голосує не стільки за конкретного депутата, скільки за політичну силу (партію або блок), а депутатські мандати розподіляються між учасниками перегонів пропорційно до кількості отриманих голосів. В залежності від можливості виборця вплинути на розташування кандидатів у списку розрізняють пропорційну систему із жорсткими, напівжорсткими та м'якими списками. У першому випадку «виборчий список формується політичною партією (коаліцією), і виборець не може вплинути на розташування кандидатів у списку, голосуючи за список в цілому. За наявності м'яких списків виборець голосує за т. зв. «преференційною системою»: у списку партії, якій надається голос, виборець відмічає кандидатів, надаючи їм тим самим преференцію. Черговість обрання того чи іншого кандидата зі списку у такому випадку залежить від волі виборців, тому що кількістю отриманих преференцій визначається місце кандидата у виборчому списку. У випадку напівжорстких списків виборець має змогу проголосувати або лише за виборчий список, або й розставити преференції. Головна перевага пропорційного представництва в тому, що рівний «пропорційний» розподіл голосів на місце в парламенті приводить до справедливого представництва, а також забезпечує чітку і відносно стабільну (за рахунок застосування імперативного мандата) структуру парламенту. За системою пропорційного представництва

більшість урядів є коаліційними. Якість управління у цьому випадку залежить від кількості партнерів, що входять у коаліцію: чим більше партнерів, тим менш стабільна урядова коаліція» [2].

Трансформації у виборчій системі не можна аналізувати окремо від процесу становлення та розвитку партійної системи, організації виборчих кампаній та, відповідно до парламентсько-президентської моделі, організації діяльності парламенту з формування урядової коаліції та уряду.

Що стосується ролі політичних партій, то за пропорційної системи вона зростає, але при цьому потрібен певний час для трансформацій партій у ефективний механізм зв'язку влади та громадян.

Як відзначає А. Романюк, «єдиний позитив, який ми можемо виділити щодо «закритих» списків, полягає у спрощеному способі формування списків... для партійного керівництва простіше буде включати в партійний список діючих депутатів парламенту, партійних функціонерів, необхідних для партії людей, які можуть надати фінансову допомогу та інші ресурси під час виборчої кампанії. Це призведе, поперше, до закостеніння партійної еліти, коли зміни в персональному складі будуть мінімальними і попадання нових людей буде досить жорстко контрольоване і буде відбуватися не на підставі якісних критеріїв (засади раціональності еліти за М. Вебером), а власне на підставі суб'єктивних критеріїв керівництва партії/блоку. По-друге, це буде вести і до закритості політичної еліти країни, оскільки основну частину останньої складають власне представники/вихідці з партійних еліт і попадання в політичну еліту буде регламентуватися включенням у партійні списки під час виборів. По-третє, закриті партійні списки будуть сприяти посиленню в партійних структурах ролі та значення партійного керівництва, зокрема лідерів партій...» [2].

До недоліків пропорційної виборчої системи також можна віднести:

- практично на загальнонаціональному рівні відсутні представники регіонів;
- владу у фракціях сконцентровано в руках лідерів політичних партій та виборчих блоків, які формують виборчі списки в умовах безпосередньої залежності висунання кандидатів у депутати від позицій партійного апарату, партійної бюрократії;
- формування передвиборчих коаліцій та коаліційного уряду відбувається у форматі міжперсональних домовленостей, а не на основі програмних зобов'язань, підтриманих виборцями.

Впевнившись у недоліках пропорційної виборчої системи, які стояли на заваді формування демократичної політики, у виборчій кампанії 2012 року було впроваджено змішану виборчу систему.

Проте пропорційна виборча система має ряд позитивних характеристик як для парламенту і уряду, так і для демократизації політичної взаємодії в цілому. Серед таких виділяють структурування (одна з причин якої – у централізації партійних структур) партійного простору в цілому й парламентського зокрема.

Пропорційна система, навіть із істотними недоліками, забезпечує представництво основних політичних та ідеологічних позицій, що існують в українському суспільстві, зобов'язує формувати стійкі фракції та коаліції фракцій, які беруть на себе відповідальність за голосування. У свою чергу, це сприяє зростанню ваги політичних партій у суспільстві, що у перспективі здатне перевести політичну боротьбу у площину ідеологічної конкуренції. Доля політичних партій визначатиметься на ідейному полі і не залежати повною мірою від іміджевих рекламних технологій та фінансових ресурсів кандидатів.

Розвиток політичних партій повністю залежить від ідеологічних концепцій, їхньої трансформації та адаптації в умовах політичних трансформацій в Україні задля отримання суспільної підтримки. При цьому, «процеси «ідеологізації» політичного простору мають дві взаємопов'язані складові. З одного боку, посткомуністична складова. Суспільство втомилось від панування єдиної тоталітарної комуністичної ідеології, що визначала діяльність в усіх сферах суспільного життя – від спорту й культури до економіки й політики. З іншого боку – сучасні загальносвітові трансформації ідеологій, під впливом яких сам концепт ідеології зазнає змін й перестає бути лише політичною доктриною» [5, с. 116].

Таким чином, проблеми демократизації урядування та публічної політики напряму пов'язані зі станом розвитку партійної системи. Так, на думку авторів статті «Двопартійна система як політичний ризик для України» Е. Афоніна і О. Радченка, «для ефективного розвитку і функціонування демократичної партійної системи необхідно принаймні три неодмінні умови. По-перше, наявність компактною групи стійких і впливових політичних партій-лідерів, які складають кістяк системи і постійно взаємодіють між собою і державними структурами щодо здійснення влади. По-друге, наявність вироблених в ході цієї взаємодії юридичних і заснованих на традиції правил політичної діяльності, що дозволяють кожній з партій представляти і захищати конкретні суспільні інтереси і в той же час забезпечувати політичну і соціально-економічну стабільність всього суспільства. І, по-третє, наявність певної політичної основи толерантної міжпартійної взаємодії на базі принципового консенсусу щодо фундаментальних суспільних цінностей» [1].

Характеризуючи боротьбу за громадську думку в ході виборчих кампаній можна виділити наступні чинники, що впливають на процес ротації партійних еліт. По-перше, персоналізація передвиборчої кампанії, вплив лідера («локомотива» рейтингу) на ротацію партійної еліти. По-друге, медіатизація політики та широке використання політичними акторами компромату задля створення медіа-скандалів. По-третє, нав'язування жорсткої виборчої моделі «так – ні», «або – або», що не сприяє поствиборчому діалогу влади та опозиції.

Бібліографічний список

1. Афонін Є. Двопартійна система як політичний ризик для України [Електронний ресурс] / Є. Афонін, О. Радченко. – Режим доступу : <http://www.politik.org.ua/vid/bookscontent.php?b=22&c=55>
2. Романюк А. Оцінка переваг і проблем пропорційної виборчої системи на прикладі країн Західної Європи та у світлі парламентських виборів в Україні у 2006 році / А. Романюк // *Вибори та демократія*. – 2006. – № 3. – С. 3-17.
3. Габермас Ю. Громадянство і національна ідентичність [Електронний ресурс] / Ю. Габермас. – Режим доступу : <http://litopys.org.ua/rizne/haber.htm>
4. Растоу Д. А. Переходы к демократии: попытка динамической модели [Електронний ресурс] / Д. А. Растоу. – Режим доступу : <http://politlogia.narod.ru/R/Rastou.htm>
5. Яковлев Д. В. Політична взаємодія як комунікативний процес : медіатизація, демократизація, раціоналізація / Д. В. Яковлев. – Одеса : Астропринт, 2009. – 288 с.

Статья посвящена исследованию избирательных кампаний как основы ротации политического класса и партийных элит. Определяется специфика мажоритарной, пропорциональной и смешанной избирательных систем в процессе ротации партийных элит. Проанализированы избирательные кампании в Украине с этой точки зрения.

The article investigates electoral campaigns as a basis rotation political class and party elites. Determine the specific majority, proportional and mixed electoral systems during rotation of party elites. Analyzed the election campaign in Ukraine from this point of view.

Стаття надійшла до редколегії 12.02.2013